فتوح الآخرۃ

معروف بہ

تصنیف لطیف جناب مولوی صاحب تمکین جبلپوری

تلمیذ جناب شمشاد لکھنوی

باہتمام خاکسار

زیر نگرانی ناچیز علی حسین

ہز ہائنس عالیجاہ فرزند دلپذیر دولت انگلشیہ مخلص الدولہ
ناصر الملک امیر الامرا آنریبل کرنل نواب سید محمد
حامد علی خاں بہادر مستعد جنگ جی ۔ سی ۔ آئی ۔ ای ۔
جی ۔ سی ۔ وی ۔ او ۔ فرمانروائے مصطفیٰ آباد ۔ رامپور
خلد اللہ ملکہ کو شان رسالت سے خلوص و محبت خاص ہے
اس لیے حضور کے نام نامی اسم گرامی پر اس مجموعہ
نعت کو معنون کرتا ہوں ۔

خادم قدیم [illegible] دلگیر ۔

الحمد للہ والمنۃ کہ رسالہ متبرکہ در مناقب جناب امیر علیہ السلام باسم تاریخی

معروف بہ

از تصنیف خاکسار محمد عبدالرزاق سکین جلالپوری تلمیذ جناب شمشاد لکھنوی

بسم اللہ الرحمن الرحیم

الحمد للہ رب العالمین والعاقبۃ للمتقین والصلوٰۃ والسلام علی رسولہ
محمد وآلہ واصحابہ اجمعین الی یوم الدین

امابعد خاکسار ذرہ بیمقدار مقلد صحاب نکتہ رس محمد عبد الرزاق سکین قریشی حنفی
ابن منشی شیخ الٰہی بخش بن حاجی علاء الدین بن مولوی محمد ابراہیم مرحوم کانپوری طاب اللہ ثراہم
وجعل الجنۃ مثواہم بخدمات ارباب فہم وذکا بصد ادب و التجا ملتمس ست کہ ہفت بند
ملا محتشم کاشی علیہ الرحمہ در مناقب مولا علی کرم اللہ وجہہ دیدم و حسب استعداد خود بکنہ حقیقت
آن وارسیدم۔ سبحان اللہ عجب ہفت بندے گفتہ بلکہ لآلی فصاحت و بلاغت سفتہ۔ از
سخنوران دہر کسے را چہ یارا کہ از عہدۂ ستایش آن برآید۔ واز شاعران عصر متنفسے را چہ مقدور
کہ در صفت مضامین عالیہ اش بلند پروازی نماید۔ خواستم کہ در ہمین طرز ہفت بندے موزون
کردہ۔ ذریعۂ ثواب اخروی سازم و سر مفاخرت بملاء اعلیٰ برافرازم۔ ناگزیر بتقاضائے شوق
طبیعت بنظم آن دل نہادم۔ وبعد ختم بخدمت بعض احباب لائق و مستعد فرستادم۔ آنہا بوفور اتحاد

وکبھی وقت خود صرف کردہ بعض جا ترمیم نمودند۔ و از بذل توجہ خویش آبروی افکار
این ہیچکارہ افزودند۔ ازان بعد برای اصلاح بخدمت حضرت استاذی مولانا مولوی
محمد عبد الاحد صاحب شمشاد لکھنوی مدظلہ العالی فرستادم۔ مرا نہ دعوای فارسی دانی
و نہ خیال شہرت خویش خصوصًا درین دور کہ فارسی دانان چون کیمیا نایاب و مذاق شعر
از طبع اہل دوران کم درنگاہ ارباب دانش زبان فارسی بدیدۂ اجنبیت نگریستہ می شود
و اقسام شعر و سخن مخالف طبع اصحاب منش می گردد۔ پس درین زمان در زبان فارسی
طبع آزمائی نمودن کاریست بی سود و امریست بیفائدہ۔ لیکن حُسن عقیدت جناب ممدوحی
ممدوح و امید حصول ثواب آخرت بران مجبور کرد کہ این نظم بپایۂ اتمام رسید۔ ولائق
ملاحظۂ اصحاب دانش و ارباب منش گردید۔ شکرگزاری آن بزرگواران کہ این منقبت
را از حلیۂ اصلاح محلی ساختند اندازۂ طاقت نحیف بیرون ست۔ و احسان آن
احباب کہ تقاریظ بے بہا و قطعات تاریخ دلفزا فرستادند از حد قوت این ضعیف
العباد افزون حضراتے کہ از الفاظ رنگین و معانی دلنشین در تقاریظ و تواریخ عزت
افزائی این اذل دارین ساختند۔ رب العزت آنہا را بمقاصد دینی و دنیاوی رساند
و در دنیا خوش و خرم و در عقبیٰ ممتاز و سرافراز گرداند۔ اکنون بخدمات ارباب فن
و اصحاب سخن التماس ست کہ اگر بلحاظ بشریت جای خطای رفتہ باشد بذیل عفو بپوشند
و در اظہار آن نکوشند مصرع   بر کریمان کارہا دشوار نیست

بسم اللہ الرحمن الرحیم

بند اول

ایکہ سودایت بدلہا چون سویدا جاگزین — ہرکہ مولایش نبی مولاش باشی بالیقین

(حدیث من کنت مولاہ فعلی مولاہ ۱۲)

مہدِ جنبان بہر آلِ تو جن و انس و ملک — مروحہ جنبانِ ریحانین تو روح الامین

(حسن و حسین رض ۱۲)

زور بازوے یداللّٰہی اگر آری بکار — چون درِ خیبر کشائی بابِ نہ چرخ برین

تہی تو بیرون فگند اصنام از بیت الحرام — امرِ تو محکم نمودہ رشتۂ دین متین

پیش شہبازِ عتابت بال ہر فی بال شل — نعرۂ صور از نہیبت چون مگس وقتِ طنین

مہ بلا گردانِ ایوانِ رفیع الشانِ تو — درگہِ عالیت را جاروب کش مہرِ مبین

ذاتِ تو بیمثل و بے ہمتاست از فیضِ نبی — حسن عین و لام و یا از طا و ہا و یا و سین

(علی رض ۱۲) (رسول صلعم ۱۲)

پارہ پارہ جیبِ شرک از دستِ قہرِ تو شدہ — دامن سعیِ تو ملت را نگارِ آستین

نازشِ گیتی ز مہر و نازشِ مہر از ضیا — نازشِ دلہا ز نامت ہمچو خاتم را نگین

نور گیر از تاب انوار رخت خورشید و ماه — سنبله از سنبل زلف و تابیت خوشه‌چین

وا به امید قدومت باب جنت از ازل — چشم بر راهِ محبانِ تو دائم حور عین

در ثنایت باکمالِ نطق و جودت صم و بکم — اہل دل اہل و لا اہل فلک اہل زمین

غیر حق از کنه ذاتت کیست کو آگه بود
زان سپس آگه اگر باشد رسول الله بود

بند دوم

کیست در میدان گیتی صاحب سیف و فرس — لافتا مخصوص بهر ذات والای تو بس

نیست یارائی بیان در قدر عز و جاه تو — با خدا همراز بودی با محمد ﷺ هم نفس

جام کوثر از طفیلِ لطف تو باشد نصیب — وز عطای تو بود بر باغ جنت دسترس

حبذا شانِ علوی شمسهٔ ایوان تو — فکر گردون سیر از نیمه رهش شد بازپس

بی تو شیدائی ترا در خلد باشد کی فراغ — گلشنِ فردوس گردد بهر او تنگ از قفس

گنج باد آورد پیشش هست مثل خاک هیچ — هر که با خاکِ درت دستِ قناعت کرد مس

پیش شمشیر جهان سوزت عدو خاکستری — آتش قهر خدا تیغت بود دشمن چو خس

کشورِ اسلام را بازوی تو حصنِ حصین — هم رکابت آمده فتح و ظفر مثل عسس

سرکشان در زیر پایت سر بصد ذلت نهند — روی از فرمانِ والایت نه پیچد هیچ کس

نیست باک از یوم پرسش نیست خوف از روز حشر / چون تو هستی از برای عاصیان فریادرس

غازه باد ابر رخم از خاک پاک روضه ات / ای شهنشاه نجف دل را همین باشد هوس

روز فتح قلعهٔ خیبر ز هر سو شد بلند / این ندا از جن و انس و دام و دد و مور و مگس

شیر یزدان شاه مردان قدرت پروردگار
لا فتیٰ الّا علی لا سیف الّا ذوالفقار

بند سوم

تاب از روی منیرت مهر انور یافته / چرخ گردنده ز ایمای تو محور یافته

هر که با خوبی طالع شد گدای کوچه ات / خویشتن را فارغ از خضر و سکندر یافته

ماه را مهر تو آورد از زوال اندر کمال / وز فروغت مهر خود را ذرّه پرور یافته

خاکسار کوچه ات را گنجها باشد بدست / کان ز خاکش معدن کبریت احمر یافته

زانکه از کوی نجف مشتی خزف در صدقه یافت / بخت او بی رنج و محنت گنج گوهر یافته

روضهٔ پرنور تو آنکس که اندر خواب دید / خفتنش بیداری از حسن مقدر یافته

اختر روی سعیدت تافته چون بر زحل / نحس اکبر خویشتن را سعد اکبر یافته [مشتری ۱۲]

قلزم لطفت چو جوشید از پی تر دامنان / خویش را فلک فلک با حسن ابر یافته [کشتیان ۱۲]

بیش می تابد رخ حور از دگر سیّارها / کز غبار خاک راهت بر سر افسر یافته

فیض جود و بذل تو از شرق رفته تا بغرب
باختر مه یافته خورشید خاور یافته

از لب نوشین لطفت جوی شیرین موج زد
در طفیلش خلد هم تسنیم و کوثر یافته

مخزن علم لدنی سینهٔ صافی تو
علم کونین از جناب تست زیب و زیور یافته

عقل اول کان بود هر علم و دانش را سبب
ته کند زانو به پیشت بهر تحصیل ادب

بند چهارم

ای که حسنین رض تو شمع دودمان مصطفیٰ
وی که ریحانین تو تسکین جان مصطفیٰ

زینت محراب دین طاعت گزار قبلتین
ایکه سرتا پای داری شان شان مصطفیٰ

جبه سایان در تو رستگار اند از ازل
آستانت در حقیقت آستان مصطفیٰ

نخل قدت رونق گلزار فردوس برین
قامتت سرو روان در گلستان مصطفیٰ

مشرق خورشید ایمان مطلع ماه یقین
روی با انوار تو آمد بسان مصطفیٰ

گل ز گلزار هدی سرو از ریاض کاف و نون
عندلیب خوشنوا از بوستان مصطفیٰ

مسقط الراست چو آمد کعبه قبله شد
رشک خلد آمد مکانت چون مکان مصطفیٰ

یکه تاز جنگ خیبر فاتح بدر و حنین
ناصر دین سرگروه عاشقان مصطفیٰ

لال در مدح و ثنای تو زبان انس و جن
بهر اوصاف تو می باید لسان مصطفیٰ

سرِّ پنہانِ حقیقت از زبانت آشکار　　وز لبانت شد عیان از نہانِ مصطفیٰ

یافتہ از دست جہدت کار و بارِ دین رواج　　شد ز اخلافِ تو قائم خاندانِ مصطفیٰ

تا نباشم مضطر و اندیشناک از ہولِ حشر　　یک نگاہِ مرحمت سوئم بجانِ مصطفیٰ

رنگِ تازہ آید از الطافِ تو بر روے من
واے بر من واے بر من گر نہ بینی سوے من

بند پنجم

ہست در قرآن ثنایت یا امیرالمومنین　　مدح تو کردہ خدایت یا امیرالمومنین

شمۂ از دشمنی باتست خسران را سبب　　فوز خیز دار ولایت یا امیرالمومنین

فرش پا اندازِ تو باشد علوی ہر علا　　جز خدا داند کجایت یا امیرالمومنین

در کلامِ خویش ایزد آیۂ تطہیر خواند　　بہر اہلت ہم برایت یا امیرالمومنین

داشتی در غزوۂ بدر و اُحد فوجِ ملک　　پیش و پس بہر حمایت یا امیرالمومنین

کوثر و تسنیم نزدِ عارفانِ نکتہ رس　　چشمۂ بحرِ سخایت یا امیرالمومنین

سالکان را در طریقت تا نہ تشویشی بود　　آمدے بہرِ ہدایت یا امیرالمومنین

شد خیالِ وصفِ ذاتت صدفہا چون دل　　پُر گہر شد از عطایت یا امیرالمومنین

از دو انگشتِ مبارک بابِ خیبر را بکند　　ساعدِ زور آزمایت یا امیرالمومنین

معدنِ خلقِ عظیمی مخزنِ لطفِ عمیم
جان و مالِ من فدایت یا امیر المومنین

با هزاران چشم بر لطفت سراپا ساخته
بر درت آمد گدایت یا امیر المومنین

گوشۂ چشمی از ترحم ار چه باشد گاه گاه
می کند ما را کفایت یا امیر المومنین

شورِ اهلِ حشر سازد گرم بازارِ ترا
رحمتِ تو کی خجل سازد گنهگارِ ترا

بندِ ششم

لوحِ خورشید و قمر آئینِ فرمانِ شماست
دفترِ مهر و جهان فردی ز دیوانِ شماست

اطلسِ خَضرا رنگِ گردون فرشِ زیرِ سفره ات
قرصِ خور با این بزرگی ریزه خوانِ شماست

ذاتِ عالی گو بظاهر آمده در ممکنات
لیکن از امکان بپایانِ دیگر امکانِ شماست

مطلبِ مَن کُنتُ مولا تاجدارِ هَل اَتیٰ
اِنّما و قُل کَفیٰ بِاللّٰه در شانِ شماست

کوثر و تسنیم موجی از یمِ فیضِ تو هست
گلشنِ جنت گلی از باغِ فیضانِ شماست

نیست در دنیا اگر تا پای اقدس دسترس
در قیامت دستِ این عاصی و دامانِ شماست

چون ثنا هایت بود اندر کلامِ ایزدی
هر چه در وصفِ شما گویند شایانِ شماست

دادِ حق فتحِ مبین در غزوه ها از هر طرف
در همه جا خالقِ عالم نگهبانِ شماست

کیست کز لطفت نگشت از ورطۂ غم رستگار
موجزن در هر دو عالم بحرِ احسانِ شماست

گر سلونی شاخے از نخلِ افاداتِ تو ہست — لو کشف ہم میوۂ از باغِ عرفانِ شماست

مدحِ ممدوحِ خدا سرمایۂ اہلِ سخن — بندۂ ناچیز بیکس ہم ثناخوانِ شماست

یک نگہ از لطف آزارِ معاصی را دوا — اینک این رنجور ہم محتاجِ درمانِ شماست

خوش ہست از غیر دردِ خویش پنہان داشتن
لیک بے عقلی ست پنہان از طبیبان داشتن

بند ہفتم

اے ز نورِ عارضت آراستہ دار السلام — گوہرِ پاکِ ترا مولد بود بیت الحرام

اے ز روئے تو بہارِ باغِ عرفان تازہ تر — وے ز بوئے تو معطر شخصِ ایمان را مشام

چون رسولِ حق ترا با خود ہمی کرد ضم — چون نہ در کونین باشی ذو الکرم ذو الاحترام

گفت احب الخلق عند اللہ حبیبِ حق — زانکہ خلاقِ دو عالم با تو دارد حبِ تام

گر غبارِ کوے والایت رسد بر آسمان — غازہ بر عارض نماید ماہ با فخرِ تمام

ماجراہا بیش ازین برتر ز فہم و فکرِ ما — حق ز تو راضی و تو از مرضیِ حق شاد کام

منتشر ادیانِ باطل را تو کردی چون ہبا (گرد و غبار) — شد مرتب کارِ دین از تیغِ تیزت لا کلام

خواجۂ اہلِ یقینی سرورِ دنیا و دین — حامیِ شرعِ متینی ماحیِ کفر و ظلام

آمدی نائب نہ ہر نائب حق از ازل — کارِ عالم را بذاتِ تو بنا شد چون نظام

بر سرم روزِ جزا لطفت بود سایه‌فگن — کن قبول این آرزو تو شاه هستی من غلام

حاجتِ من کن روا بهر شهید کربلا — وز طفیلِ روح پاکِ دخترِ خیر الانام

مدحتِ تو چون بود بیرون ز گفت و گوی من — خامشی از وصفِ تو حدِ ثنایت والسلام

هر سحر کروبیان گویند بر چرخ برین

روضهٔ شاهِ نجف فردوس باشد بر زمین

تقاریظ و تواریخ

ہذا ما قرظ رئیس المدرسین و محققہم الفقیہ الکامل الکمل جامع انحاء العلوم مولانا و مولی الکل ابو الامجد محمد عبد العلیم الاعظمی المدرس الاعلی فی مدرسۃ چشمۂ رحمت الواقعۃ فی غازیفور ادام اللہ علینا فیوضہ و بقائہ

امّا بعد فانّی سرحت النظر فی ہذہ القصائد الغراء النقیۃ من العواء والعوراء یمتدح بہا خاتم الخلفاء امیر المؤمنین نخب الاتقیاء فوجدتہا کانّہا حدائق لبنان او اوراق محضرۃ من الافنان او ازاہیر بستان او ریاحین العیدان او روضۃ حسّان و جنان رضوان فجزاہ اللہ المؤلف خیر الجزاء فہل جزاء الاحسان الا الاحسان

کتبہ ابو الامجد محمد عبد العلیم الاعظمی اصلح اللہ حالہ و انجح اٰمالہ

ہذا ما قالہ معلم العلوم العقلیہ و النقلیہ فخر المدرسین مولانا احمد حسین الاعظمی المدرس الاعلی فی مدرسۃ حسینیۃ الواقعۃ فی دہاکہ مقرظا علی فتوح الآخرہ

بعد حمد اللہ و صلوٰۃ رسولہ فقد وردت الیّ نمیقۃ انیقہ بل صحیفۃ ملکوتیۃ غنیّ فیہا مغنٍّ مطربٌ و غردۃ مغردٌ معجبٌ بالحان تطیر منہا العقول و تدور الفحول و تمید بہا الافئدۃ و تہتز منہا الوہدۃ و الانجدۃ خاطب بہا حضرۃ قاسم الکوثر

امیر المؤمنین سیدنا علی الحیدر عقد ہا عقد الجمان او وشاح من اللؤلؤ والمرجان
الفاظہا عذاب خطابہا مستجاب معانیہا احلی اللباب والمغنی المطرب ہو انسان
عین الانسان المحلی بحسن الاخلاق باللطف والوفاق المولوی محمد
عبد الرزاق صانہ اللہ عن معاداۃ الآفاق آفاز اللہ بفیوضہ
مدی عمرہ ویجری الیہ جداول برکات امیر المؤمنین بامرہ۔

ہذا ما قرظہ العالم البارع الواسع علمًا والرحیب عقلًا المولوی محمد شعیب
المعلم فی المدرسۃ چشمہ رحمت الواقعۃ فی غازیفور دام اللہ فیوضہ

الحمد للہ الذی اولانا جزیل النعماء وارونا بقنیف الھباء والصلوۃ علی من
عجمت لدیہ الفصحاء وعییت بہ البلغاء وعلی آلہ الکرماء واصحابہ النجباء
اما بعد فانی معنت النظر فیما مدح بہ الملجأ المسلمین وامیر المؤمنین
من تباھی بہ السیادۃ وتفتخر بہ الخلافۃ اعنی علیًا رضی اللہ تعالی عنہ فوجدتہ
درر فریدۃ وجواھر رصیفہ او روضۃ مخضلہ وخمیلۃ مخضرۃ رؤیتہا تفرج
الغمۃ ونزھتہا تروی الغلۃ للہ درک ایہا الفاضل اللبیب والکیس الاریب
انما جبلت علی جبلۃ لعراکہ وذکیۃ القریحہ وطبعت علی فکرۃ صحیحۃ وسجیۃ
سلیمہ ولا مریۃ انک فرعت الانداد وبرعت الامجاد وانما اعجبت فیما املات
واجدت فیما انشدت واغربت فیما افصحت فلاجل ذالک قلما تجد النساج

نسیجت علی منواله والقرائح سمحت بمثاله فما احلی بیانك وما افصح لسانك
فنحن نسأل الله المولی العظیم ان جازی بسعیك الجمیل انه ذو الفضل الجسیم

صورة ما قرظ المؤلف به العالم الکبیر العزیز علماً والدقیق نظراً عبد الباقی الفاضل الاعظمی ادام الله بقاءہ

قصائد ذات الحسن ساوت سطورها — معانی کالمصباح تذکی بنورها
انار الذی فاق الکرام بمجده — اذا اشتد للاقلام یوماً صریرها
واعنی به عبد الرزاق الممجد — یعد اذا عد الکرام کبیرها
علی انه اثنی علی اشجع الفتی — یعوذ به الصلاك یوما یثیرها
علی المعالی کرم الله وجهه — خلیفة اقوام الهدی وامیرها
فزادت علی حسن بها الحسن ثانیا — قصائد لا عیب بها فیضیرها
فزینه الرحمن بالخلق والجد — وابرءه مما یبك عسیرها

چکیدۂ قلم عالم باعمل عامل سنن خیر الرسل واعظ بے مثل مولوی ابو الصلاح محمد بشیر الله صاحب امام جمعہ قصبہ مئو ضلع اعظم گڈھ

الحمد لله الذی خلق الانسان وعلمه البیان فاظهر به اندهش فیه ادراك الانس والجان وصلی الله علی سید العدنان محمد صاحب السیف والسنان وعلی

آله وصحبه ذوالمنن والاحسان وبعد فقد رأيت هذه القصائد الحسان في
شان امير المومنين علي بن ابي طالب تتابع عليه الرضوان فوجدتها كانها درر
ومرجان لم يطمثهن انس قبلهم ولا جان ولم يبلغ الى فكرة مؤلفها الى هذا الزمان
فكرة الانس والجان والحق ان هذه القصائد احسن ما صنف في مدائحه خالية من
التكلفات المستهجنة المستقبحة كما تكلف الملا كاشي في قصائده في شان امير المومنين
رضي الله تعالى عنه بما هو بريء عنه فجزى الله المؤلف عبد الرزاق جزاء حسنة كما في قرآن
كتبه خادم الطلاب بالصلاح محمد بشير الله اصلح الله لي ما يتمنا

هذا التقريظ للفاضل الكامل الفائق في العلوم العربية والعقلية مولانا غلام مصطفى السهسرامي ادام الله بركاته

الحمد لله مبدع اصناف البدائع وموسع الطاف الصنائع الذي وفق بشكر نعمه كل
منيب طائع احمده على احسانه الشائع وانعامه المتتابع واشهد ان لا اله الا الله
وحده لا شريك له شهادة مسكين لربوبيته خاضع واشهد ان محمدا عبده ورسوله
ارسله بنور ساطع وعلى آله الشموس الطوالع واصحابه الانجم اللوامع وبعد هذا
فقد تصفحت هذا الكتاب وسرحت طرفي في هذا النظم البليغ المستطاب فوجدته على
ترتيب عجيب واسلوب غريب منظوم بالعبارات الفارسية منطوق للمعاني المدحية
لعمري لم يؤلف مؤلف على مثاله ولم ينسج ناسج على منواله كيف لا ومؤلفه وناظمه ممن

یباهی به الفرزدق والکمیت ویفخر به الدرید وابن الحمید اعنی به المولوی محمد عبد الرزاق ادام الله فیوضه فی الآفاق ولنعم ما قیل فی شان هذه الرسالة الانیقه ؎

هذا کتاب فاق فی اقرانه	یسبی العقول بکشفه وبیانه
سفر جلیل عبقری ماجد	شرح هلال حاء من سبحانه

فلما رایت هذا المنظوم المسمی بفتوح الآخرة مشتملاً علی المناقب لعلی بن ابی طالب کرم الله وجهه فوجدته مما تشتهیه الانفس وتلذ الاعین وترغبه القلوب وتستلذ به الالسن ولله در المؤلف جعل الله بکرمه سعیه مشکوراً ونظمه فی اعین الناس مقبولاً ومشهوراً ونحمد الله حمداً کثیراً ونسلم علی سیدنا محمد تسلیماً موفوراً واله وصحبه الی یوم یحشر الناس محشوراً = العبد المفتقر الی الله الاعلی المدعو بغلام مصطفی عفی السهسرامی ولطنا والحنفی مذهبا

تقریظ از جامع علوم حاوی فروع واصول مقبول آلہ مولوی امین اللہ صاحب جبلپوری سلمہ اللہ القوی

اما بعد الحمد والصلوة فانی قد نظرت الی ما فتوح الآخرة الکتاب الذی انشدہ العالم الشاعر الکامل الماهر الفائق الباهر المولوی محمد عبد الرزاق صانه الله عن آفات الآفاق الجبلفوری صین عن شرور المعنوی والصوری فوجدته مما ینشط السامعین ویطرب المصغین لیس فیه شیء مما یقدح فیه القادحون و یورد علیه الموردون ولعمری منقبة جلیل قدرها یترشح منها محبة صادقة و

مودّۃ خالصة لامیر المؤمنین یعسوب المسلمین علیؓ بن ابی طالب وارجوان یکون مؤلفہ ممن اخبر عنہ سیدنا شفیع المذنبین ورحمة للعالمین لعلی حیث قال من مات علی حب علیؓ بعد موتہ ختم اللہ لہ بالایمان واٰخر دعوانا ان الحمد للہ رب العالمین

حررہ خادم العلماء مسکین بستنکین محمد امین اللہ قادری چشتی عفی عنہ وعن والدیہ

تقریظ چکیدۂ قلم معجز رقم سخنور جامع الفضائل مولانا مولوی حکیم محمد حسین صاحب مائل الٰہ آبادی ثم جبلپوری صانہ اللہ عن شرور المعنوی والصوری

الحمد للہ الذی خلق الانسان وعلمہ البیان وارسل رسولہ بالھدیٰ ودین الحق لیظھرہ علی کل الادیان والصلوٰة علی النبی الامی الذی ھدانا الی طریق الجنان واخرجنا من ھوی الضلالة والطغیان وعلی اٰلہ واصحابہ الذین ھم حفظة الشریعة الغراء وتراجمة القراٰن **امّا بعد** فیقول العبد الفقیر محمد حسین ابن مولانا عبد الرحمن العمری الفاروقی نسبًا الحنفی القادری مشربًا ومذھبًا عفی اللہ عنہ انی تصفحت فی **فتوح الاٰخرة** التی صنفہا اخی الادیب الاریب الموصوف لسانہ بالانطلاق الموسوم محمد عبد الرزاق یمدح فیہا بمناقب امیر المؤمنین وامام المتقین علی بن ابی طالب مظہر العجائب ومصدر الغرائب کرم اللہ وجہہ فوجدتہا من جمان الفصاحة والبلاغة معقودًا ومن اعناب حدائق الادب عنقودًا اسبغ اللہ علی قائلہ اجرًا فیدخرلہ سعیًا ذخرًا بجاہ محمد واٰلہ واصحابہ الغر المیامین اٰمین یا رب العالمین

وله فی الفارسی

ستایش جهان داور پاک را	که بخشند روان پیکر خاک را

ستایش و نیایش مرادیبے را که نطق انسانی را بزیور علم البیان آراسته ـ رحیمے که اکمل المتکلمین محمد مصطفی صلی اللہ علیه وسلم را متابعت نمودن نشان ایں اوست ـ محمد حبیب خداوند پاک منور نمائے سمک تا سماک و شیوع دین و اسلام بر ہدایت اولاد و اصحابش رضی اللہ عنہم اجمعین گواہ اوست اما بعد کج مج زبان ژولیدہ بیان احقر الدارین محمد حسین بن مولانا عبد الرحمن فاروقی نسبا قادری مجددی مشربا الہ آبادی وطنا جبلپوری اقامة می گوید که درین ایام میمنت انجام بتراوش خامهٔ گرامی سر دفتر شاعران نامی جولانگاه محبت را فارس بلکه اقرس جناب مولوی محمد عبد الرزاق متخلص بیکس سلمه اللہ الاقدس نظمے ہفت بند در مناقب امیر المؤمنین مظہر العجائب سیدنا علی بن ابی طالب کرم اللہ وجهه برنگ آمیزی صنائع پرداخت و بمطالعه این ہیچدان گذاشت الحق نسخه ممتنع الجواب ہر بیتش حامل صد کتاب محبوب طبع خاص و عام مرغوب خواطر انام اگرچه کاشی علیه الرحمه نظمی نوشت مگر این گل دیگر شگفت از ہر عیوب پاک و صاف و از جملہ صنائع و بدائع مملو یا قسم ایزد تعالی مصنف را از چشم زخم زمانه مامون و مصؤن دارد و تصنیفش را مقبول عالمیان گرداناد آمین ـ قطعه تاریخ

نوشت بیکس نفیس نظمے بمدح حضرت علی طالب	نظام زیبا فصاحت اعلی عبارت ابلغ بلاغت ازبس
برائے این نظم روح افزا چو فکر تاریخ گشت پیدا	ندائے ہاتف شنید مائل ـ محیط آفاق نظم بیکس

۱۳۳۱ ھ

ریختہ خامہ فیض شمامہ ماہر رموز شعر و سخن علامہ زمن افصح الفصحا ابلغ البلغا بحر زخار معقول و منقول حاوی فروع و اصول حضرت استادی مولانا محمد عبد الاحد صاحب شمشاد لکھنوی فرنگی محلی مہتمم مدرسہ چشمہ رحمت غازیپور لازالت شموس فیوضہ طالعہ و بدور برکاتہ لامعہ

قطعہ سال طبع ہفت بند نیک طالع مولوی محمد عبد الرزاق بیکس سلمہ

۳ ۱ عبد رزاق شاعر نامی	۹ ۱ ۶ ہست بیکس نہ بیکس مرعوب
ہفت بندے نوشت لاثانی	دادم اصلاح و شد پسند قلوب
لفظ و معنی و ہم تراکیبش	پاک دیدم ز شاعرانہ عیوب
نظم آن شد پسند خاطر ہا	اعتقادش زیادہ زان محبوب
بہ طفیل مدیح بر آید	آنچہ باشد بخاطرش مرغوب
بہ تقاضا سخت خواست ز من	بہر تاریخ قطعۂ مطلوب
گفت شمشاد بہر تاریخش	ہفت بند بدیع نامۂ خوب
	۱ ۲ ۳ ۱ ۵

قطعہ تاریخ مترشحہ کلک جواہر سلک جامع الفضل و الکمال صدر نشین بزم سخن عالی جناب مولوی سید مظہر الحسن صاحب

تحصیلدار پنشنر و آنریری مجسٹریٹ جبلپور دامت برکاتہم

مدحتِ او گفت کو مطلوب من — بیکسِ خوش لہجہ و محبوب من
گفتمش تاریخ بے فرق زیاد — از دل و جان ہست این مرغوب من

تخرجہ ۱۳۲۹
۱۳۳۱ھ

ازافادات سخنور یگانہ سرآمد شعرائے زمانہ حاوی معقول و منقول جامع فروع و اصول عالیجناب مولانا مولوی حافظ محمد علی صاحب قاری صدیقی حنفی سرونوی وکیل عدالت منصفی غازیپور دام فضلہم

ہفت بندِ منقبت در شان سیدنا علی — نام تاریخی فتوح الآخرہ شایان آن
ہست از بیکس کہ نامش عبدالرزاق آمدہ — گوہرش جوہر جبلپور ہست خوشترکان آن
خواندمش ہر شعر شعرش رشتۂ جان یافتم — ہر کرا دل ہست باشد بے شکے این جان آن
بہر سال طبع و تصنیفش چو قاری فکر داشت — ملہمِ غیبی رسید و کرد کار آسان آن
گفت تاریخ از برائے منقبت باشد ہمین — یاورِ جاوید بیکس رحمتِ رحمان آن

۱ ۳ ۳ ۱ ھ

دیگر در سال عیسوی

گفت بیکس ہفت بندی منقبت — در ثنائے حیدرِ سالار دین
نام تاریخی فتوح الآخرہ — آمدہ از ہر نمط شایانِ این

خواندم و دیدم سراپا این کلام　　نظم سلک و معنیش دُرِ ثمین

بهر بیکس عبدرزاق ست اسم　　وز جبل پور ست آن مرد گزین

از فتوح الآخرہ ہجری ست سال　　در سیحی جستم از غیبی معین

گفت اے قاری بگو این مصرعہ　　مدح مولا زاد راہ خوشترین

قطعہ تاریخ از گلہاے افکار بلبل بوستان سخنوری گوہر درج معنی پروری مقبول بارگاہ رب صمد جناب مولوی لعل محمد صاحب ناظر محکمہ دیوانی جبل پور مصنف مثنوی مولوی ہند دام مجدہ

عبدرزاق بیکسِ خوش فکر　　محو در مدحتِ شہِ مردان

ہفت بندِ مناقبِ حیدر　　چون قلمبند کرد با دل و جان

ہفت افلاک گشتہ سر بسجود　　بند شد ناطقہ بمدح آن

سبع سیارہ گرد وے گردند　　عاشقان چون بگردِ معشوقان

ہفت دوزخ پناہ می جویند　　ز آب مضمون آن دُر غلطان

وزن سبعہ معلقہ کم شد　　چون مقابل شدند در میزان

لرزہ افتدش بہفت اندام　　زندہ گردد و گر اگر حسّان

خواستم مادہ پے تاریخ　　کان بود حال نوید جنان

ناگہان شد بدل چنان القا　　حیلۂ بخشش گناہ بخوان

۱ ۳ ۱۳ ھ

از ریختهٔ قلم فیض توام عرفی زبان شیوا بیان ناثر یکتا ناظم بے ہمتا مکرمی جناب منشی سید علی رضا صاحب رضا سیتاپوری حرسه الله عن الحادثات والشرور

از طبع کلام بیکس نکته سرا — افزون گردید اعتبار دانش
در مدح امام هفت بندی گفته است — الحق که نموده است کار دانش
نظمی در وصف ساقی کوثر گفت — افزود ز نشه اش خمار دانش
بیکران خرد بزیر رانش بادا — اورا گویند شهسوار دانش
تاریخ بگفت بلبل طبع رضا — گلدستهٔ معنی عیار دانش

دیگر

اے رضا این هفت بند مدحتِ شاه نجف — شد ز طبع خویش مطبوع جهان از فضل رب
خوش مصنف داد مضمون آفرینی داده است — در ثنائے ابن عمّ سرور امی لقب
کم کسے گفته چنین جز کاشیِ مدحت سرا — در زبان فارسی توصیف سلطانِ عرب
منسلک در سلک احسان شود در روز جزا — گر دو این نظم از برائے بخشش بیکس سبب
مصرعِ تاریخ طبعش سرزد از طبع رضا — منطبع شد هفت بند بیکس عالی نسب

دیگر

رقم زد هفت بندے بیکس خوش لهجه در مدحت — که بهم نعرهٔ احسنت شد از شش جهت بیرون
عجب نظمے که از نظم ثریا باج می خواهد — بر آمد چون کسے از عهدهٔ مدح و صفت بیرون

پے تاریخ طبعش گوہر مقصد بدست آمد | رضا چون سلک لامع شد نظم منقبت بیرون

دیگر

چو مطبوع گردید این ہفت بند | بمدح جناب علی ولی
رضا بہر تاریخ طبعش بگفت | دلیل مضامین وصف علی

دیگر

ز انطباع مناقب حیدر | گشت مشہور نام کاشی عصر
وا دے مدح خوب طے کردہ | خامۂ خوش خرام کاشی عصر
قابل داد ناظمان بود ست | در سخن انتظام کاشی عصر
از شراب حصول کام مدام | با دلبریز جام کاشی عصر
از شمیم نوازش حق باد | عنبر آگین مشام کاشی عصر
دلکشا تر ز صبح کاشی باد | فرحت انگیز شام کاشی عصر
بہر تاریخ طبع گفت رضا | ہفت بند از کلام کاشی عصر

از نتیجۂ فکر مہر سپہر سخنوری جناب منشی سید ظہور الحسین
صاحب فروغ سیتاپوری اوصلہ اللہ مدارج الاعالی

چون نظم کرد بیکس خوش فکر ہفت بند | بردہ سبق ز مدح سرایان ماسبق
از کلک او ست خامۂ بہزاد منفعل | حقا کہ کارنامۂ مانے ست ہر ورق

طبعش نموده میل سوے سہل ممتنع — کرد اجتناب از سخن مشکل وادق

بین السطور طرفہ صفا دارد و فروغ — شد از ضیاش رنگ رخ آفتاب فق

از دستِ خویش صاد نماید دبیر چرخ — حاصل شود اگر ز فلک گونۂ شفق

در مدح کاملے ست کہ کرد ابن عم او — ز انگشت خویش سینۂ ماہ تمام شق

طبع فروغ گفت پے سال طبع آن — بے مثل ہفت بند بمدح ولی حق

نتیجۂ فکر شاعر خوش کلام مخزن علم و تہذیب جناب منشی سید حسن رضا صاحب ادیب سیتاپوری ابن منشی سید علی رضا صاحب رضا سلمہ اللہ تعالیٰ

شد طبع چو ہفت بندِ بیکس — ظاہر گردید زور کلکش

قسام ازل ہم از ازل داد — ملک شعر و سخن بملکش

سلکِ گہر ست یا کہ نظم ست — ہم سلک دُرِ خوشاب سلکش

بنوشت ادیب بہر تاریخ — گفتار فصیح لحن دلکش

دیگر

بیکس چو نوشت ہفت بندی — در منقبتِ امام جمہور

مطبوع زمانہ گشت از طبع — ارباب جہان شدند مسرور

این نظم بدیع و نغز و نادر — بادا یا رب ز چشم بد دور

آخر سوے فکر سال آن رفت — در مدح چو شد ادیب مجبور

چون مادہ خواستم زہاتف	از مخزن فیض شد برون نور ۱۳۱۶ ۱۵۸۷

ازنتائج افکار شاعر شیرین گفتار مخزن علم و تمیز مجتبی جناب مولوی محمد عبد العزیز صاحب عزیز منیجر انجمن اسلامیہ جبل پور حرسہ اللہ عن الفساد و الشرور

"تاریخ منقبت علی"

"منقبت علی ولی اسد اللہ الغالب"

از طبع ناچیز محمد عبد العزیز عفی اللہ عنہ منیجر انجمن اسلامیہ پریس جبل پور

منبع جود و کرم ہم صاحب خلق اتم	عبد رزاق آنکہ مشہور ست در سیف و قلم
گوہر بحر بلاغت بلبل باغ سخن	عنصری عصر ہم سعدی و سحبان زمن
ہفت بند منقبت کردند موزون بی نظیر	زان شدہ مقبول دربار حسین ابن امیر
سال تاریخش عزیز از خامہ عنبر شمیم	ہاتف غیبی نوشتہ مصحف نور عظیم

قطعہ تاریخ از نتیجہ فکر شاعر ذی شعور حافظ محمد عبد الشکور جبل پوری نقشہ نویس برادر خورد مصنف

گرامی برادر چہ خوش نظم کرد	بمدح علی شہ لا فتا
چو پرسند حافظ ز تو سال طبع	بگو نسخہ نادر و دلکشا

قطعۂ تاریخ اُردو از تراوش طبع وقاد ذہن نقاد محب آل امجاد منشی سید اولاد حسین صاحب سجاد اکونٹنٹ گورنمنٹ ریلوے پولس ناگپور تلمیذ جلال مرحوم دام مجدہٗ

فی زمانہ یہ ہفت بند ہی فرد ‏— ہی یہ اک تحفۂ زبانِ حال
وہ بیان ہی کہ ہی بیان مشکل ‏— یہ بیان کرتی ہی زبانِ حال
ہم نے سجاد اسکا ہجری مین ‏— نام رکھا ہی۔ ارمغانِ حال
۱۳ ۳۱ ھ

دیگر

سب کے پسند خاطر بیکس کا ہفت بند ‏— طیب ہی اور طاہر بیکس کا ہفت بند
سجاد کیون تفکر تاریخ کے لیے ہی ‏— لکھدو۔ بہت ہی نادر بیکس کا ہفت بند
۱ ۳ ۱۳ ھ

دیگر

چھپ گیا سجاد بیکس کا کلام ‏— ہو گیا روشن چراغ آخرت
آخرت کی فکر بیکس کو جو تھی ‏— مل گیا آخر سراغ آخرت
حکم حق سے قاسم خلد برین ‏— اسکا ثمرہ دینگے باغ آخرت
مل گیا وہ جسکی تھی ان کو تلاش ‏— ہو گیا حاصل فراغ آخرت

ہی یہ ہجری صنعت تربیع مین
آفرین چشم و چراغ آخرت
۱ ۳ ۲ ۱ ھ

دیگر عیسوی

شیرین کلام حضرت بیکس ہین یا کلام
انکی زبان مین ہے اثر شہد و قند کا

سحر حلال کہیے سخن کو تو ہی بجا
قیدی ہر ایک دل ہی اسیکی کمند کا

جولانیان دکھائی ہین کاغذ پہ کسطرح
دیکھو تو طمطراق قلم کے سمند کا

ہی بند بند مین مرے اس نظم کی ولا
عاشق ہی بند بند مرا - ہفت بند کا

سادات ہین ثنا سے علیؑ پر فدا ہین ہم
لے شیخ ذکر کیا ہی ہماری پسند کا

یہ ہفت بند سارے زمانے کو ہی پسند
یہ کام ہی خدا و نبی کی پسند کا

سجاد منتخب ہی یہ تاریخ عیسوی
ہی انتخاب بند ہر اک ہفت بند کا

۶ ۱ ۹ ۳ ۱

سال بنگلہ در صنعت منقوط

حبذا کیا حضرت بیکس نے لکھا ہفت بند
مرحبا کیا کام ہی - اسکی جزا دے کردگار

سب ہی ظاہر جو مصنف کا ہی حسن اعتقاد
الفت آل نبی ہر بند سے ہی آشکار

آپ سے سجاد کو مدت سے ہی حاصل نیاز
خوبیون کا آپ کی وہ کر نہین سکتا شمار

جب وہ تھا بتول مین ہر دم رہے پرسان حال
مونس و ہمدم تھے اسکے آپ ہی لیل و نہار

آپ کی تعریف مین قاصر زبان کلک ہی
ہون رقم کیا کیا - نہین اوصاف کچھ دو تین چار

عالم علم شریعت حامل شرع متین
ماہر راز طریقت - عابد شب زندہ دار

صوفیِ صافی ضمیر و صاحب صدق و صفا
صاف۔ ظاہر پاک۔ باطن زاہد طاعت گزار

خوش دل و خوش خلق و خوشخو خوش نما و خوش خیال
عاقل و منصف مزاج و نیک طینت نیک کار

شاعر شیرین سخن۔ شیرین زبان شیرین بیان
واقف ارکان شعر و شاعری۔ جادو نگار

قاعدہ دانِ عروض و ناظمِ نظم صحیح
منشیِ فنِ تواریخ و فصیح و نامدار

رمز دانِ کشف روحی عاملِ معمول از
قانع و پابند فقر و دیندار و بردبار

بے تبرا شیعۂ پاک امیر المومنین
بے تعصب سنی و یارِ طریق چاریار

بعد کاشی کے لکھا بمثل ایسا ہفت بند
زندہ وہ ہوتے تو دیتے داد ہو کر بیقرار

اپنے اپنے رنگ مین تازہ ہی ہر مضمون کا پھول
ہی فصاحت کی بلاغت کی سلاست کی بہار

بند کا ہر لفظ سچے حال کی تصویر ہی
کیا ولائے مرتضیٰ ہی واہ تحسین صد ہزار

یون رقم کی ہی شجاعت لفظ بول اٹھتے ہین خود
لا فتا الا علی لا سیف الا ذوالفقار

مدح پاکِ مصطفیٰ بھی مرتضیٰ کے ساتھ ہی
روح و قالب منقبت کے جسم مین ہین آشکار

سال بنگلہ حرف منقوطہ مین یہ سجاد لکھ
وصف ہر دا رد بینہ مدح شاہ ذوالفقار
بنگلہ ۱ ۳ ۲

دیگر فصلی

کیا بیکس نے ہفت بند جو نظم
ذاکرون پر یہ عین احسان ہی

اسکو پڑھیے بطرز تحت اللفظ
ہر سخن فہم اسکا خواہان ہی

جسکو ہی قدر شعر و عشق علی
ہر بن مو سے وہ ثنا خوان ہی

قلب سجاد سے ہوا روشن — سال فصلی۔ چراغ ایمان ہے

۱ ۲ ۱۳ فصلی

سمبت بکرمی در صنعت منقوط

ہوئی جب یہ تصنیف جلوہ نما — ہر اک شخص اسے دیکھکر خوش ہوا

ہوئی دوستون پر صفت اسکی فرض — لکھا سب نے جس سے ممکن ہوا

یہ تصنیف ایمان کی ہے سند — صحیفہ ہے آزادی نار کا

دم نزع یہ دست امداد ہے — چراغ لحد ہے بفضل خدا

بروز قیامت پئے مومنین — نوشتہ ہے یہ گلشن خلد کا

صفت اسمین شاہ ولایت کی ہے — جو مولا ہے سب کا۔ ہے اسکی ثنا

وہ مداح حق اور ممدوح حق — صفات اسکے انسان سے کیا ہون ادا

نبی و علی ہر دو نسبت بہم — بہت خوب ہے یہ کسی نے کہا

جو کی فکر تاریخ سجاد نے — کہا ہاتف غیب نے مشفقا

سر حرف منقوط سمت کا سال
رقم کردے۔ نذر علی مرتضےٰ

۱ ۹ ۶ بکرمی

تمام شد

عرض خاص

یہ کوئی نہین کہہ سکتا کہ ہمارے پریس سے اچھا دنیا مین دوسرا پریس نہین چھاپتا ہے۔ یکتائی کا دعوی جو لوگ کرتے ہین وہ ہمیشہ نقصان اُٹھاتے ہین

ہمارے پریس کو جاری ہوے ابھی جمعہ جمعہ آٹھ دن۔ یا یون کہیے آٹھ سال ہوے ہین۔ اس آٹھ سال مین ہمنے یہ کوشش کی کہ اخبار اور پریس کے کام کے نمونے ملک مین تقسیم کیے جائین۔ یہ محض خدا کا فضل ہے کہ **مشرق** نے بہ حیثیت اخبار ہونے کے ملک کے سامنے خود کو ذلیل نہین کیا۔ اُسنے تمام اقوام و مذاہب مین اتفاق پھیلانے اور حکومت و رعایا مین یکجہتی پیدا کرانے کی کوشش کی۔ آج ہم دیکھ رہے ہین کہ یہی صدا ہر طرف سے آرہی ہے کہ مشرق بحیثیت اخبار کے تمام اقوام کا وکیل ہے۔ بہ حیثیت لکھائی چھپائی حجم کے چار روپیہ اسکی قیمت سے کوئی فائدہ ہمکو ابتک نہین ہوا۔

پریس کے کام کے نمونے جو ملک مین پیش کیے گئے ہین اسمین ہمکو خفت نہین ہوئی۔ اور خدا کا شکر ہے کہ ہم ابتک سرخرو رہے۔

حدائق البیان۔ کلام الملوک (ہز ہائنیس نواب صاحب بہادر رامپور کی تقریرین) ارشادات۔ (ہز آنر سر جان پرسکاٹ ہیوٹ کی تقریرین)۔ ارشاد۔ (ہز آنر سر جیمس مسٹن کی تقریر اردو گورکھپور) اور یہ کتاب جو آپکے سامنے ہے۔ العرفان جو زیر طبع ہے۔ چند نمونے ہین جنکو دیکھکر آپ کام کی نسبت بھلی بری راے قائم فرما سکتے ہین۔ یہ تمام کام منشی علی حسین صاحب لکھنوی کی زیر نگرانی ہوے ہین جنکو ہمارے مطبع کے سوا کسی سے تعلق نہین رہا۔ وہ ایک ذہین اور قابل کارپرداز ہین۔ اور یہ تمام کام اُنکی ذہانت کا نمونہ ہین۔ حدائق البیان قیمت ۱۲/۔ ارشادات کی قیمت ۲/۔ ارشاد کی قیمت ۴/۔ اس کتاب کی قیمت ۱/۔ العرفان ابھی زیر طبع ہے۔ کلام الملوک کی کوئی جلد ہمارے پاس نہین ہے اگر ضرورت ہو تو ہز ہائنس نواب صاحب بہادر رامپور سے درخواست کرنے پر ملسکتی ہے۔ خادم ملک و قوم حکیم برہم گورکھپور